

УДК 655.41(37)

Юрій Бондар,
докторант Інституту журналістики
КНУ імені Тараса Шевченка

Давньоримське видавництво: усна традиція, письмо та закони в контексті суспільних трансформацій

У статті простежено процес зародження видавничої справи у Стародавньому Римі, розглянуто чинники і складники давньоримського видавництва, вплив на нього, зокрема, усної традиції та правотворчості, проаналізовано розуміння давніми римлянами значення, ролі та місця слова у процесі суспільних трансформацій.

Ключові слова: усна традиція, писемність, закони, книги, давньоримське суспільство, інформаційні норми, видавнича діяльність.

Вичерпно дослідити генезис видавництва та інформаційної політики Давнього Риму складно. В цій державі, як і в Греції, доволі пізно з'явилися писемні історичні свідчення, хроніки та списки, які б дали змогу максимально достовірно побудувати висхідну римського поступу, в тому числі у процесі суспільно-політичних трансформацій. Невідтворюваними були і втрати архівів під час ворожих навал, зокрема галлів 390 року до н. е., коли аннали, які створили жерці, було здебільшого знищено.

Брак первісних свідчень призвів і до певного ганджу пізнішої історичної оповіді, коли, пошлемося на думку італійського дослідника Р. Ніколаї, "римляни починають вигадувати надмірно ідеалізоване минуле, з яким можна пов'язувати спадок пращурів, котрим би можна було захоплюватися як недосяжною метою й гордо виставляти напоказ, як гасло у політичній пропаганді" [4, с. 244—245].

Мета публікації — дослідити зародження і чинники становлення видавничої діяльності у Стародавньому Римі як частини правдавництва, роль та місце інформації й книгтворення в суспільно-політичних трансформаціях давньоримської цивілізації.

На початковому етапі гуртування римська спільнота була переважно "усною", що характерно, втім, для усіх первісних суспільств. Письмова традиція Риму бере початок, стверджують дослідники, у так званій архаїчній період, що охоплює часи від прадавніх до середини III століття до н. е. [8, с. 244—245]. Свідчать про це і писемні пам'ятки, зокрема пренестинська фібула — напис на золотій пряжці; стовп з туфу, знайдений у Коміції; глиняний фрагмент, виявлений у районі римського Форуму з написом "цар" (*rex*) тощо [3, с. 112; 4, с. 27]. Цікавою є "комунікаційна" табличка, віднайдена під час розкопів неподалік так званого Тваринного ринку в Римі, що датується другою половиною VI століття до н. е. і на якій написано ім'я етруска Араца Сількветенаса. Науковці припускають, що це найшвидше своєрідна давня "візитівка" для впізнання чужинця, який гостював у місті на запрошення когось із громадян [4, с. 33]. До початків писемності варто віднести і численні віршовані написи на могилах правителів та римських мешканців, метою яких було, як бачиться, пошанування не лише похованого, а й значущих для римського суспільства чеснот [4, с. 55].

Основи самобутності римського видавництва та літератури ґрунтуються, безумовно, на фольклорній мовній традиції, сказаннях, що, попри зміни та трактування пізніших часів, зберігали і передавали інформацію про прадавню історію римлян. Дослідник Л. Ферро звертає увагу і на "програмує" значення таких оповідей, стверджуючи, що публікації-сказання мали завдання "закріпити колективну пам'ять, яка, з одного боку — відтворює минуле Рима від заснування, а з другого — одночасно передає важливе послання сьогоденню. За допомогою сучасних термінів це визначається як культурна пам'ять, що поширюється та передається, оскільки є необхідною для ідентичності групи. [...] Коли читаєш їх, насправді стає зрозумілим, що вони формують пам'ять про основні події для "майбутнього життя" Риму, для релігії, для цивільних і військових установ, устоїв і правил, звичаїв, економіки, а також для індивідуальної поведінки, суспільної та особистої" [4, с. 537—538].

Схожої думки дотримується і дослідник М. Беттіні. Він переконаний, що усні повідомлення римлян, котрі позначались як "*carmina*" — термін, що поєднував, зокрема, поезію та спів, не лише оприлюднювали текст. Вони мали залишитися в пам'яті, а отже тексти творили і виголошували так, щоб за потреби їх можна було повторити, тобто — "тиражувати". Для цього часто вживали слова, нетипові для усного мовлення, а фрази будували на основі аналогій, які могли привернути увагу і краще запам'ятовувалися (ті самі принципи використовували і перші публікатори — ритори та оратори). Такими текстами, лише частково зафіксованими на письмі, були молитви, заклинання, присяги, військові заклики та посвяти, замовляння проти ворогів, прислів'я тощо [4, с. 741].

Римляни надзвичайно вимогливо ставилися до букви текстів, надто ж обрядових. Для них, зазначає М. Монте-лене, пропустити навіть одне слово з релігійної формули означало спотворити ритуал загалом. Щоб запобігти цьому, молитви найважливіших традиційних культів пізніше почали записувати і зберігати у жрецьких книгах, "які раз по раз дослівно читали, навіть коли через їхню давнину сучасники більше не розуміли їх сенсу: те, що мало значення, це не лише значення слів, а й їхня точна послідовність і вимова" [4, с. 495].

Слово у давніх римлян, як і в інших культурах, мало сакральний зміст. Показовим у цьому сенсі є й найменування Рима, який, за переказами, заснував легендарний Ромул, від імені якого ніби й назвали місто. Втім, побутує й інша версія, згідно з якою справжнє ім'я столиці залишається таємницею, яку впродовж століть передають лише посвяченим. Ніхто не повинен ані промовляти, ані переказувати його на людях, аби не дати ворогові можливості наслати на місто прокляття та привести його до загибелі, стверджує, посилаючись на Лівія та Діонісія Галікарнаського, Л. Ферро [4, с. 541].¹ Напевно, з питань "безпеки" табуюваними у римлян були й імена окремих божеств, зокрема Доброї богині, справжнє ім'я якої залишається загадкою [8, с. 249].

Прокляття, яких римляни остерігалися, вочевидь, розглядалися як дієвий інструмент інформаційного впливу, обумовлюючи їхнє використання навіть у правовому полі, пізніших кодифікованих законах.

У "письмовий" період Риму прокляття зазвичай записували на тонких свинцевих пластинах. Потім їх згортали чи складали, пробивали цвяхом та закопували у землю або кидали у річку чи криницю. Такі таблички використовували в Римській імперії повсюдно, навіть у найвіддаленіших провінціях. У британському місті Бат, приміром, зауважує М. Карастро, археологи знайшли сотні пластин, що зберігалися у храмі місцевої богині Суліс Мінерви. Виготовлення цих ритуальних предметів, припускає дослідник, вимагало спеціальних навичок і вмінь, якими володіли фахівці-мандрівники, що були своєрідними, писарями і "друкарями" текстів [4, с. 533].

Для аналізу зародження видавництва Давнього Риму потрібно звернути увагу й на місце та роль у тогочасному римському суспільстві жерців, що, як і в інших давніх спільнотах, часто були очільниками культурницьких процесів, а в ширшому сенсі — ідеології соціальних трансформацій.

Верховним жерцем в архаїчному Римі був власне цар, який, втілюючи владне верховенство, також упорядковував і закони міста — спершу усні, а потім і письмові [4, с. 27]. Пояснюючи переплетіння влади, дослідник К. Вільєрі, посилаючись, зі свого боку, на давньоримського мислителя Секста Помпея Феста, зазначав: "Як чітко доводять функції, передані царю, в римському суспільстві, особливо в давньому, важко відокремити політико-військову владу від влади релігійної. Саме з цієї причини, щоб керувати цивільним життям міста, цареві були потрібні не тільки такі інститути, як сенат і комісії, або ж помічники для здійснення бойових операцій чи інших процесів, а й священники, які б відповідали за фундаментальні основи суспільного віросповідання" [4, с. 28].

Обрядовий бік римської релігії було розроблено надзвичайно детально, що обумовило широкий розвиток і "спеціалізацію" жрецьких колегій [3, с. 117]. Вищими знавцями релігійного і світського права в ієрархії священників були понтифіки, які утворювали колегію, на чолі якої й стояв правитель — Великий понтифік. Вони були хранителями релігійних архівів, стежили за календарем, письмово укладали на вибілених дерев'яних дощечках короткий список імен магистрів, обраних або призначених протягом року, реєстрували найвидатніші політичні, військові, економічні, астрономічні та інші події, що відбувалися щороку в місті. Такі дощечки вивішували, зокрема, у римському Форумі та час од часу оновлювали. Понтифіки також писали короткі "коментарі", в яких інформацію, уміщену на дощечках, подавали детальніше розмовною мовою.² Від кінця

¹ На думку філософа В. Соловйова, втаємничені нащадки давніх римлян читають слово Рим (Roma) справа наліво як "Amor", тобто "любов" [8, с. 357].

² Пізніше один із понтифіків — Публій Муцій Сцевола — зібрав і опублікував записи під загальною назвою "Великі аннали" [3, с. 127].

III століття римляни почали створювати літописи про історію свого міста, використовуючи розповідну "журналістську" модель, запропоновану жерцями: літератори оповідали про події, що відбувалися в Римі рік за роком, використовуючи інформаційний лаконічний стиль [4, с. 755].

Важливу роль у міському житті відігравали колегії жерців-ворожбитів, найвідомішими з яких були авгури та гаруспіки. Вони також мали стосунок до "інформаційної" сфери. Авгури тлумачили так звані ауспіції, що буквально означало "спостереження за польотом птахів", яких вважали посланцями небесних сил [1, с. 8]. Жерці виходили на відкрите місце, подумки поділяли небо на чотири сектори і залежно від того, де пролітали птахи і відбувалися інші небесні явища, визначали, чи є сприятливими такі знаки. Гаруспіки ворожили за нутрощами жертвних тварин. Перш ніж взятися до важливої політичної справи римські царі, а пізніше магистрати, намагалися звірити свої наміри з думкою богів, підтвердженням якої й була, власне, діяльність тлумачів. Підгрунтям цієї тези слугують слова з промови стоїка Луція Бальба, які використав Марк Туллій Цицерон у книзі "Про природу богів". Вони значною мірою пояснюють ставлення римлян до віщувальників, адже "якщо є тлумачі чиеїсь волі, то неминуче мають бути і ті, чию волю вони тлумачать" [11, с. 300]. Отже, саме від вердикту утаємничених здебільшого залежало, чи розпочнеться, приміром, війна із сусідами і чи буде скликано сенат.

Провісники-тлумачі, які фактично були акторами високої політики, мали, за твердженням Ф. Пресенді, неабияку політичну значущість, а отже здатні були чинити відповідний вплив на суспільство [4, с. 488]. Такої самої думки дотримується і відомий знавець античного світу С. Ковальов, який підкреслює важливу роль жерців у політичному житті Рима [6, с. 104]. Зауважимо, що антична етимологія трактує термін "*augur*" як результат скорочення від "*avengerere*" — той, хто "керує польотом птахів", де ключовим, на наш погляд, є саме слово "керує", котре значною мірою пояснює значущість жерців у тогочасному суспільстві.

Серед жрецьких колегій, що, на думку К. Вільєтті, належали найшвидше до витоків царського періоду, були також дуумвіри (квіндецемвіри), які зберігали і коментували, зокрема, так звані Книги Сивіли — збірку, що містила оракульські тлумачення для різноманітних випадків і до якої зверталися за окремими дорученнями сенату під час розв'язання актуальних і важливих для римської держави питань [4, с. 29].

Історія Книг, що користувалися у римлян великою повагою, оповита таємницями. Згідно з легендою, одного разу до сьомого царя Риму Тарквінія Гордого прийшла пророчиця Сивіла, яка ніби діяла за божественною настановою, і запропонувала придбати в неї за великі гроші — "як за сто волів" — дев'ять книг пророцтв давньогрецькою, в яких була "божа воля списана" [9, с. 86]. Правитель, заклопотаний будівництвом храму, відмовився. Тоді Сивіла спалила три книги, а решту знову запропонувала царю за ту саму вартість. Однак і цього разу цар не захотів витратити на згортки грошей. Коли ж пророчиця спалила чергові три книги і пригрозила, що зробить це з тими, що залишилися, Тарквіній Гордий, порадившись з авгурами, таки придбав збірку³.

³ Про останнього царя Риму Луція Тарквінія Гордого залишилися й інші "книжкові" історії. Так, І. Франко, за В. Максимом, стверджує, що "Луцій Тарквіній, жорстокий тиран, і в книжковому ділі, недобрый був пан". Підставою ж для лихої слави стала історія, коли правитель повелів зашити у шкіряний мішок і втопити в морі одного з дуумвірів, який дав переписати грецьку книжку "про секрети богослужіння в єгиптян та греків та яка в храмах їх віра" [9, с. 205].

Книги, до яких додали згодом також інші віщування, помістили до храму Юпітера Капітолійського, аж поки вони не згоріли під час пожежі. 76 року до н. е. сенат ухвалив рішення відновити пророцтва, для чого провели пошукове дослідження і зібрали свідчення та тексти з різних регіонів держави. Відтак поновлені та переписані жерцями книги за дорученням вже імператора Августа, який попередньо їх переглянув, помістили до храму Аполлона. Дослідниця римської історії Ф. Пресенді зазначала, що римляни продовжували вважати Книги Сивіли надзвичайно цінними, хоча їхні тексти і могли бути зміненими чи й змінені квіндецемвірами. Певно, припускає науковець, зміст книжок, відомий лише посвяченим, наразі не був надважливим сам по собі [4, с. 489], а важливішою, на нашу думку, була власне можливість тлумачити "священні" книги.

Про те, що Книги використовували з політичною метою, свідчить і характер тлумачень, відомості про які збереглися у пізніших творах римських авторів. Зокрема, 461 року до н. е. Книги "сповістили" про загрозу для міста від чужинців, а отже, й про потребу утримуватися від внутрішніх заколотів. Народні трибуни сприйняли це застереження як перешкоду для обрання законодавців. У 63 році до н. е. Книги "передбачили" правління трьох Корнеліїв, двоє з яких побували при владі, а третій — претор Лентула — ніби мав зійти на трон. Спираючись на пророцтва, Лентула звинуватили у змові та за рішенням сенату стратили. 57 року до н. е. єгипетський цар Птолемей, якого вигнали александрійці, звернувся до Рима за допомогою. Римляни ж, посилюючись на ніби негативне віщування Книг, відмовилися відрядити військо до Єгипту [12, с. 5]. Після цього Птолемей, підкупивши військових, таки повернувся на трон...

405 року до н. е. правитель Західної Римської імперії Флавій Стіліхон наказав спалити Книги Сивіли, окремі тексти яких, утім, частково збереглися й відомі нині за списками пізніших часів [5].

Пророцтва Сивілиних книг чинили ідеологічний вплив і на подальший розвиток суспільства. На це звертає увагу, зокрема, С. Ковальов, який стверджує, що книги були використані демократичною течією в християнстві для обґрунтування радикальних зрівняльних лозунгів, засвідчивши таким чином "стійкість традиції Сивілиних книг у римській історії" [6, с. 105].

Проте зауважимо, що давні римські тексти, у тому числі й релігійні, не мали ваги доктрини: тривалий час у Римі (аж до часів імператора Костянтина) не було єдиної книги, яка б повноцінно претендувала на статус священної. Це обумовлювало, на думку Ф. Пресенді, появу так званих етіологічних творів — прозових чи поетичних трактатів, в яких було відображено не лише релігійні, а й культурницькі уявлення авторів. Такі твори дістали назву "антикварії", тобто укладені дослідниками і знавцями літератури й давнини. Антикваріями називали також і виготовлювачів та продавців давніх книг. Видання створювали без контролю релігійної влади, тому вони мали "авторизований" характер, їх основу часто становили "нові привнесення, сумісні з культурою, до якої вони долучені". Таким чином, наголошує Ф. Пресенді, виникали нові міфи, суттєво відмінні від створених у давніші часи [4, с. 493].

Зародження та розвиток давньоримського видавництва тісно пов'язані й зі становленням правової культури цієї держави.

Поступ римського суспільства об'єктивно ускладнював його правову структуру, а тому зумовлював потребу вироблення не лише сталих правових норм, а й їхню кодифікацію, створення носіїв та системи зберігання. На це звертає увагу італійський дослідник М. Беталлі. Зазначаючи про внесок Риму в цивілізаційні трансформації й особливу значущість у

цих процесах права як "дивовижної інтелектуальної конструкції", він наголошує, що саме римляни вперше виокремили право у певну форму, яку експерти та юристи (термін, що також виник у Римі) "закоднують та гарантуватимуть його зберігання — аспект, як ніколи важливий у своїй актуальності...", надавши, відповідно, правовим нормам характеру "писаного розуму" [4, с. 21].

Справді, "дописемний" характер звичаєвого права створював проблеми його застосування. Хранителями правових знань і одночасно тлумачами права були священнослужителі, жерці, що "утворювали особливу касту, представники якої тлумачили закон, не посвячуючи маси у власні юридичні таємниці" [7, с. 23]. І саме від їхнього бачення законів залежав вердикт щодо певної справи. У республіканський період до правотворчості було залучено і громадян, які брали участь в обговоренні законів. Проте наступне схвалення й уточнення, як і тлумачення правових норм, все одно не позбавляло їх ганджу "суб'єктивності" при застосуванні. Користуючись монополією правом "законників", жерці, стверджують дослідники, продовжували трактувати право досить вільно і часто були, як влучно зауважує Л. Гальярді, "не тлумачами законодавчого тексту, а скоріше тими, хто лише декларував, що то був закон". Це призводило до очевидного суспільного "дискомфорту". Дослідник зазначає: "У період, який характеризується класовою боротьбою, плебеї підозрювали, що промови священнослужителів (винятково патриціїв) щодо дії певних юридичних актів не завжди можуть бути повністю безкорисливими та незацікавленими, особливо коли питання стосувалися конфлікту інтересів між патриціями та плебеями" [4, с. 291—292].

Внаслідок наполегливості й вимог трибунів плебеїв (можливо, припускають окремі дослідники, і повстань [6, с. 76]) у 451 році до н. е. було призначено колегій винятково з 10 децемвірів-патриціїв, котрий мав викласти, а точніше — зафіксувати римські закони у письмовому вигляді. Через рік обрали новий склад редакції видання, до якої увійшло по 5 патриціїв та плебеїв. Результатом роботи був перший письмовий кодекс законів Риму, відомий в історії, в тому числі, ствердимо, і видавничий, як Закони XII Таблиць (за кількістю бронзових або, за іншою версією, мідних дошок, на яких викарбовано норми права) [3, с. 121; 4, с. 44]. Закони одразу ж було опубліковано — виставлено для загального огляду, а вивчення їхніх лаконічних текстів, розрахованих на запам'ятовування, стало однією з головних дисциплін у римській школі [2, с. 172].

Норми кодексу охоплювали широкий спектр цивільних правовідносин. Певні закони стосувалися також "ідеологічної" чи інформаційної сфери. Так, відповідно до римського права, до страти міг бути засуджений той, хто складав і виконував ганебні пісні про римських громадян, підбурював ворогів проти Риму чи виказував їм мешканців, лжесвідчив на судовому процесі. Водночас того, хто завдавав іншому тілесних ушкоджень чи здійснював крадіжку майна, карали лише штрафом [10, с. 20—32].

Увійшли до кодексу і своєрідні "інформаційні" норми містичного характеру. Зокрема, закони давали змогу використовувати "*obvagalatio*" — магічний спів, який міг, на думку римлян, примусити людину свідчити в суді. Смертну кару було передбачено й за практикування магії на шкоду іншій людині. Найтяжчою ж провинною була кривда, заподіяна за допомогою заклинань, віршів або замовлянь [4, с. 305].

Законодавство Риму мало й пізніше "письмове" продовження, засвідчуючи подальші, в тім числі суспільно-політичні, трансформації та, безумовно, сприяючи їм. До таких дослідники відносять, зокрема, закони народних трибунів Ліцинія і Секстія, що розширили політичні права

плебеїв та обмежили норми приватного володіння землею; закон Гортензія, який прирівняв плебісцити, де голосували тільки плебеї, до державного закону без попереднього схвалення сенатом, як відбувалося раніше; так званий Едикт Каракалли, згідно з яким римське громадянство отримували всі вільні жителі імперії, що відіграло, за висновком Т. Бракчіні, "важливу роль у створенні великої спільноти імперії" тощо [3, с. 123—124; 4, с. 55, 167].

Опосередкованим свідченням того, що історія права, яке стало цивілізаційним рушієм, тісно пов'язана з власне становленням видавництва, є й так званий Закон імперії Веспасіана, текст якого зберігся на бронзовому носіїві. У "виданні", датованому початком 70-х років н. е., перераховано повноваження правителя — укладати договори, скликати сенат, затверджувати або відхиляти пропозиції, рекомендувати кандидатів до магістратів і здійснювати необхідні заходи на користь держави. Імператор, "усвідомлюючи важливість традиції", наказав, доводить дослідник Дж. Сальмері, розтиражувати його, виготовивши три тисячі бронзових табличок методом гарячого видудання, а також повелів знайти усі копії документів, охоплюючи "...всі укази сенату і референдуми про альянси, договори та пільги, що надавалися будь-кому, від самих витоків Риму", які були, на думку правителя, важливим інструментом здійснення влади [4, с. 142—143].

Юристи-класики були не лише вченими, які присвячували себе теоретичному осмисленню суспільно-правових відносин, а й практиками, діяльність яких стикалася, зокрема, й з видавничою сферою. "Вони засновували школи і публікували роботи, подекуди значні за обсягом, в яких збирали роз'яснення та коментарі стосовно права... — зауважував про римських правників Л. Гальярді. — Велике значення римської юриспруденції полягає в тому, що тлумачення, наведені юристами й публіковані в їхніх працях, власне й становили одне із джерел права" [4, с. 293].

Серед юристів Риму, які були авторами текстів і в сучасному розумінні їхніми видавцями, дослідники виокремлюють, приміром, Секста Помпонія і Гая, які жили і працювали у II столітті н. е. Перший із них написав майже 150 книг — юридичних коментарів і описів історії римської юриспруденції від витоків до його днів. Другий був автором також багатьох праць, зокрема і коментаря до Законів XII Таблиць, проте особливим успіхом користувався його підручник для викладання права в школах, що називався "Інституції" або ж "Вступ до викладання" [4, с. 308; 7, с. 18—20].

Займалися правотворчістю (не лише "за посадою") також і правителі Риму. Від приходу до державної влади Октавіана Августа (63 р. до н. е. — 14 р. н. е.) 23 року до н. е. "імператори поступово приписували собі постійно зростаючі законні повноваження, які роз'яснювали за допомогою випуску так званих "імперських конституцій", що мали ефективність, яку можна було порівняти із дією комісійних законів". Мали такі видання доволі комунікаційний характер, адже "конституції склалися здебільшого з указів або нормативних заходів загального характеру та рескриптів, тобто відповідей, які дав імператор щодо правових питань, порушених тими, хто сперечався, або державними чиновниками" [4, с. 294].

Публікатором юридичних творів, що унормовували суспільно-політичне життя Риму, був і один із найвидатніших монархів пізньої античності імператор Юстиніан I (527—565 pp.) [4, с. 482—565], завдяки видавничим зусиллям якого збережено багато правових документів. Правитель повелів укласти антологію класичної римської юриспруденції у звід, що мав силу закону. Над кодексом працювали, свідчить А. Банфі, 40 юристів, які проана-

лізували понад 1600 книг, вибравши з них уривки, корисні для застосування в чинному праві, а за потреби і відреагувавши їх відповідно до тогочасних законів [4, с. 312]. Роботу було завершено 16 грудня 533 року, коли побачив світ 50-томний кодекс "Дігести" ("Зібране"), або "Пандекти".

Водночас Юстиніан доручив юристам розробити новий базисний підручник із права, який мав би замінити "Інституції" Гая. На відміну від "Дігестів" у компілятивному виданні не зазначено джерел правових норм: тексти, подані від першої особи, мали сприймати як імператорське повеління. "Інституції" Юстиніана склалися з чотирьох книг, розмежованих заголовками, і стосувалися: людей; речей, речових прав і заповіту; спадку та зобов'язань за контрактом; зобов'язань за скоєні злочини та дії. "Інституціям" імператор надав нормативну юридичну силу. Юстиніан продовжував видавничо-правотворчу діяльність і в наступні роки правління, заклавши фактично основи правової культури Європи [4, с. 313—314; 7, с. 27—28].

Висновки. Коріння римського видавництва та публікаторства ґрунтується на дописемному, так званому архаїчному, періоді історії Давнього Риму і має фольклорну основу.

Слово у давніх римлян, як і в більшості інших культур, мало сакральне значення, йому приписували божественні чудодійні сили і здатність впливати на людську долю та визначати її. Усвідомлення можливостей слова виплекало розуміння його як засобу та інструменту соціального комунікування, свідомого цільового впливу для досягнення соціально-політичних цілей.

Організаторами і провідниками культурницької та інформаційної політики, а в глибшому розумінні — ідеології організації суспільного життя Давнього Риму та його трансформації, були жерці, які становили окремих прошарок суспільної організації, та лідери-інтелектуали, до котрих належали високоосвічені правителі, письменники й філософи.

Засобами поширення інформаційного впливу були, серед іншого, і книги, творення і тлумачення текстів яких уже первісно було своєрідною інформаційною технологією, за допомогою якої і здійснювалася відповідна дія на суспільну свідомість.

Поважене ставлення до книги сприяло еволюції видавничої справи, що, зі свого боку, зумовило збагачення культурницьких досягнень завдяки творам різноманітної тематики, виникнення літературних жанрів тощо.

Розвиток римського суспільства потребував вироблення і фіксації правових норм. Видавничу діяльність позитивно вплинула на організаційно-правове облаштування давньоримського життя: кодифікування у письмово-видавничій формі законів Давнього Риму стало потужним чинником унормування та функціонування правових суспільних інститутів, усунуло наявні суперечності, зокрема у правозастосуванні, які гальмували розвиток, що, зі свого боку, дало поштовх і слугувало організації та подальшому зміцненню Римської держави.

Список використаної літератури

1. *Антична література* : довідник / Буркат О. П., Беляєв Р. С., Вишневська Н. О. [та ін.]; за ред. С. В. Семчинського. Передм. О. Д. Пономарева. — Київ: Либідь, 1993. — 320 с.
2. *Борухович В. Г.* В мире античных свитков / В. Г. Борухович / под ред. Э. Д. Фролова. — Саратов: Из-во Саратовского университета, 1976. — 222 с.
3. *Всемирная история в 10 томах* / под ред. С. Л. Утченко (отв. ред.), Д. П. Каллистова, А. И. Павловской, В. В. Струве. — Москва: АН ССР, Госполитиздат, 1956. — т. II. — 899 с.
4. *Історія європейської цивілізації. Рим* / під ред. Умберто Еко [пер. з італ. Л. Д. Ципоренко, Г. В. Рудницької, О. С. Гавенко, Л. А. Найдюнової, Ю. В. Григоренко]. — Харків: Фоліо, 2014. — 1101 с.

5. *Книги* Сивилл (Собрание песен-пророчеств, написанных неизвестными авторами II в. до н. э. — IV в. н. э.) [пер. с древнегреч. и комм. М. Г. и В. Е. Витковских]. — Москва : Энигма, 1996. — 288 с. — (Серия "История духовной культуры").
6. *Ковальов С. І.* Історія античного суспільства. Еллінізм, Рим / С. І. Ковальов. — Київ—Харків : Держучпедвидав "Радянська школа", 1938. — 288 с.
7. *Новицкий И. Б.* Основы римского гражданского права / И. Б. Новицкий. — Москва : Госюриздат, 1956. — 226 с.
8. *Підлісна Г. Н.* Антична література для всіх і кожного. — 2-ге вид., стереотип. — Київ : Техніка, 2004. — 384 с.
9. *Франко Іван.* Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. — Київ : Наук. думка, 1977. — Т. 7 — 596 с.
10. *Хрестоматія* з стародавньої історії / За ред. акад. В. В. Струве. — Київ—Харків : Держучпедвидав "Радянська школа", 1937. — Т. II — 220 с.
11. *Цицерон Марк Туллій.* Про державу; Про закони; Про природу богів / Марк Туллій Цицерон [пер. з лат. Володимир Литвинов]. — Київ : Основи, 1998. — 476 с.
12. *Шово Мишель.* Повседневная жизнь Египта во времена Клеопатры / Мишель Шово. — Москва : Молодая гвардия, 2004. — 294 с.

В статті просліджено процес зародження видавничого дела в Древньому Римі, розглянуті фактори і складові елементи давньоримського видавництва, вплив на нього, в частині, усної традиції і правотворчості, проаналізовано розуміння давніми римлянами значення, ролі і місця слова в процесі соціальних трансформацій.

The article traces the process of the birth of publishing in ancient Rome, considering the factors and elements of Roman imprint influence on him, including oral tradition and law-making. Author analyzed the understanding of the ancient Romans importance, role and place of words in the process of social transformation.

Надійшла до редакції 15 жовтня 2015 року

УДК 621.397.335.2-026.372:070.41

Ольга Трішук,
доктор наук із соціальних комунікацій,
професор, завідувач кафедри
видавничої справи та редагування НТУУ "КПІ"

Робота редактора над рухомих рядком

Розкрито ознаки та основні функції рухомого рядка. Проаналізовано роботу редактора над підвищенням його інформативності. Наведено результати анкетування щодо сприймання аудиторією цього важливого складника сучасного телевізійного простору. Зроблено висновок про те, що в рухомому рядку допустиме поєднання образних засобів як стилістично маркованих одиниць зі стилістично нейтральними елементами. Розумне використання експресивних лаконічних мовних структур зробить його комунікативно повноціннішим.

Ключові слова: рухомий рядок, інформаційний текст, стислий текст, редактор, інформативність тексту, смислове навантаження.

В умовах інформаційно-комунікаційної революції, яку нині переживає світова спільнота в глобальному масштабі, людина не може досягнути значного потоку відомостей, який щодня проходить різноманітними інформаційними каналами, адже, незважаючи на постійне зростання обсягів інформації, швидкість її сприймання людиною істотно не змінилася й залишається майже такою самою, як і тисячоліття тому. Відповідно, в сучасних медіа значного поширення набули стислі інформаційні тексти, які оперативно висвітлюють основні події, проблеми й конфлікти та допомагають адресату швидко отримати потрібні дані, затрачаючи небагато часу.

Стислі інформаційні тексти стали невід'ємною частиною телевізійного простору, де пріоритетне значення має "свіжа", актуальна інформація, яка постійно оновлюється. Серед них особливе місце посідають новинні тексти, що подаються в рухомому рядку — виокремленій стрічці на закріпленому полі телевізійного екрана, яка плавно рухається у відповідному напрямку. Здатність рухомого рядка передавати нову й корисну інформацію робить його цікавим матеріалом для вивчення, а також зумовлює актуальність пропонованої розвідки.

Огляд історіографії з обраної наукової проблеми дає підстави для висновку про те, що в комунікативістиці немає прикладів ґрунтовного осмислення цього важливого складника сучасного телевізійного простору. Теми редагування

рухомого рядка опосередковано торкалися Н. Грицюта [1] і З. Партико [6]. У працях з основ тележурналістики В. Лизанчука, І. Машенка, В. Миронченка, Г. Почепцова, Т. Щербатюк, В. Гоян, Ю. Шаповала та інших учених вичерпно досліджено роль інформаційного телебачення в суспільстві та його вплив на аудиторію, проаналізовано тенденції розвитку інформаційних телепрограм в Україні. Детально розглянула моделі повідомлення про головний факт у статті "Головний компонент фактологічної структури телевізійних інформаційних текстів" Л. Поліщук [7].

Необхідність системного подання теоретичних знань про рухомий рядок, специфіку його редакторського опрацювання актуалізує висвітлення такого пов'язаного з ним поняття, як стислий текст. Попри часте застосування стислих текстів у різних сферах життя, проблема їхнього визначення донині стоїть гостро. Термін "стислий інформаційний текст" використовують для узагальненої назви повідомлень, які мають підвищену інформативну насиченість і мінімальну мовленнєву форму. Поява цих текстів може бути спричинена потребою заощадити інтелектуальні зусилля людини, час або/і економією мовних засобів.

Оскільки стислий текст зазвичай створюють задля того, щоб привернути увагу до першоджерела, внаслідок скорочення якого він виник, то О. Панченко у роботі "Лінгвістика стислого тексту" визначила його як "вторинно стислий текст" [5, с. 10]. Але частина повідомлень уже від